

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Sulaymonova O'g'loy Ilhom Qizi

Termiz davlat universitetining Pedagogika instituti, maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistranti

Muayyan jamiyatda asrlar davomida ijtimoiy munosabatlarni yo'lga qo'yishda shaxsning fiziologik, psixologik va jismoniy rivojlanishiga ko'ra yondashish tajribasi shakllangan. Jumladan, imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan ijtimoiy rivojlanish insonparvarlik g'oyalari asoslangan har qanday jamiyatda achinish, yordam berish, g'amxo'rlik ko'rsatish va ruhan madad berish tarzida munosabatda bo'lib kelingan. Ma'lum yo'nalishlar bo'yicha alohida qobiliyatga ega bo'lgan shaxslarning ruhiyati, xatti-harakatlari hamda atrofda qilargalarga munosabatlarida namoyon bo'luvchi o'ziga xos jihatlari (jumladan, o'z-o'zini boshqara olmaslik, yig'loqlilik, ruhiy tushkunlik, o'z-o'zidan qoniqmaslik va hokazolar) ularga nisbatan jamoatchilikning salbiy munosabatda bo'lishiga olib kelgan. Shu sababli asrlar davomida qobiliyatli shaxslar tomonidan e'tirof etilgan fikrlar, kashfiyotlar, sodir etilayotgan xatti-harakatlar tanqidiy baholangan va «sehrarlik» deb nomlangan. Ayrimlarda namoyon bo'ladigan yuqori darajadagi aqliy rivojlanish, ko'p hollarda, atrofda qilargalarga simpatiya (ijobiy munosabat) tug'dirmagan. Aksincha, aqllilarni yomon ahvolda tushishiga majbur qilganlar. Bunday munosabat esa o'z-o'zidan qobiliyatli, iqtidorli shaxslarning ruhiyatida yanada «salbiy sifatlar»ning shakllanishiga olib kelgan.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab psixologiya fanida shaxs iqtidori, qobiliyatlilik darajasi, qobiliyatni maqsadli rivojlantirish masalalarini tadqiq etishga kirishildi. N.S.Leytes, M.Karne, V.S.Blum, B.Klark, J.Uitmor, A.Sh.Shvedel, R.S.Stounberner, L.Termen kabilar tomonidan qobiliyatlilik va uning darajalarini belgilovchi mezonlarning ishlab chiqilishi, shuningdek, qobiliyatli shaxslarning o'ziga xos psixologik sifatlarining tadqiq etilishi hamda ular bilan munosabatni to'g'ri tashkil etish yuzasidan tavsiyalarining ilgari surilishi nafaqat soha rivojini ta'minlab qolmay balki, qobiliyatli shaxslarning «cheksiz imkoniyatlari»dan samarali foydalanish mumkinligini ko'rsatib berdi.

J.Uitmor 1980 yillarda quyidagi omillar bolalarda alohida qobiliyatning namoyon bo'lishiga zamin yaratishini asoslab bergan:

1. Mukammallikka intilish (perfeksionizm). Qobiliyatli bolalar uchun kamolotga intilishning ichki ehtiyojiga egalik xosdir. Ular yuqori natijalarni qo'lga kiritmagunlariga qadar tinchimaydilar. Buning ilk ko'rinishi juda yoshlikdan ko'zga tashlanadi.

2. Qoniqmaslik tuyg'usiga egalik. O'z-o'ziga bunday munosabatda bo'lish qobiliyatlilar nima bilan shug'ullansa ularning barchasida mukammal bo'lishga intiluvchi bolalarga xos xususiyat sanaladi. Ular shaxsiy yutuqlariga tanqidiy yondashadilar, ko'p holatlarda ulardan qoniqmaydilar, bundan o'z-o'zini noto'g'ri vapast baholash hissi yuzaga keladi.

3. Noreal (amalgal oshish imkoniyati kam bo'lgan) maqsadlarga egalik. Qobiliyatli bolalar odatda o'z oldilariga yuksak maqsadlarni qo'yadilar. Qo'yilgan maqsadlarga erishish imkoniyatiga ega bo'lmasalar, ular tashvishlana boshlaydilar. Boshqa tomondan qaraganda, mukammallikka intilish yuksak yutuqlarga erishish imkonini beruvchi kuchdir.

4. O'ta sezgirlik (sensitivlik). qobiliyatli bolalar eshitish imkoniyatining yuqoriligi tufayli ular munosabat va aloqalarni yaxshi tushunadilar, ular nafaqat o'zlariga, shu bilan birga atrofda qilargalarga nisbatan ham tanqidiy munosabatda bo'ladilar. Qobiliyatli bolalar juda ta'sirchan bo'lib, ular atrofda qilargalardan o'zlariga nisbatan bildirilayotgan yoqimsiz so'z yoki so'zsiz harakatlarning paydo bo'lishi bilan oq qabul qiladilar. Doimiy ravishda turli ko'rinishdagi salbiy ta'sirlarga javob beraverish oqibatida bunday bolalar ko'p hollarda giperfaol va tez chalg'iydigan bo'lib qoladilar.

5. Kattalarning e'tiborlariga ehtiyoj sezish. Tabiatan qiziquvchanliklari va bilishga bo'lgan intilish ko'p hollarda o'qituvchilar, ota-onalar va boshqa katta yoshli kishilarning e'tiborlari o'zlarigagina qaratilishini xohlaydilar. Bu boshqa bolalar bilan munosabatlarda bunday istakni keskinlashtiruvchi ziddiyatni keltirib chiqaradi.

6. Sabrsizlik. Qobiliyatli bolalar ko'p holatlarda aqliy jihatdan o'zlariga nisbatan past salohiyatga ega bolalarga nisbatan sabrsizlik bilan munosabatda bo'ladilar. Shu sababli ular toqatsizlik va sabrsizlikni ifodalovchi tashqi tanbehlariga duch keladilar.

Bolalarning qobiliyat va iqtidorini rivojlantirishda ular uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish muhim omillardan biri sanaladi. 1980 yillarda amerikalik olimlar M.Karne, A.Shvedel va S.Minnemayerlar bolalar qobiliyati va iqtidorini rivojlantirish maqsadida maxsus dasturlarni ishlab

Hozirgi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilishning istiqbollari: muammo va yechimlar. Xalqaro miqyosidagi ilmiy amaliy-anjuman. 2022 yil 28-29 aprel

chiqishda quyidagi tamoyillarning inobatga olinishi muhim ekanligini alohida qayd etib o'tganlar:

1. Har bir bola takrorlanmas, o'ziga xos xususiyatlarga ega.
2. Qobiliyatli bolalar o'zlariga nisbatan nihoyatda tanqidiy yondashadilar va ko'p hollarda u qadar ijobiy bo'lmagan «Men» obraziga yegaliklari bilan ajralib turadilar.
3. Oila qobiliyatli bolalarga ta'lim berishda yetakchi o'rinni egallashi lozim.
4. Qobiliyatli bolalar uchun ishlab chiqiladigan dasturda ularning qiziqish va ehtiyojlariga muvofiq keluvchi turli-tuman o'quv materiallari o'rin olishi kerak.
5. Qobiliyatli bolalar uchun ishlab chiqiladigan dastur uning har tomonlama – harakat, hissiy, shuningdek, muloqot malakalarini shakllantirishdagi o'zaro mutanosiblikni ta'minlashi hamda ularni rivojlantirishga yordam bera olishi zarur.
6. Qobiliyatli bolalar «bilimlarni o'rtacha o'zlashtiruvchi» bolalar bilan bir guruhda o'qitilganda xuddi o'zlari singari qobiliyatli bolalar bilan muloqot qila olish imkoniyatlariga ega bo'lishlari kerak.
7. Bu kabi dasturlarni amalga oshirishga maxsus tayyorgarlik va qobiliyatli bolalar bilan ishlash tajribasiga ega mutaxassisning rahbarlik qilishi yuqori natijalarni qo'lga kiritishga imkon beradi.
8. Qobiliyatli bolalar uchun namunaviy dasturlar bolalarni bir ta'lim muassasasida uzluksiz o'qitishni talab etadi.
9. Ota-onalar va tarbiyachilar uchun bola oldiga qo'yiluvchi maqsadlar va ularni amalga oshirish yo'llarini aniqlashga bo'lgan munosabatlarda hamkorlik qilish muhimsanaladi.
10. Qobiliyatli tarbiyachilarni iqtidorli bolalarga ta'lim berishga jalb etishning zaruriy yo'llarini topish maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, bolalarning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun maktabgacha katta yosh juda sensitiv davr hisoblanadi. Bu davrda bola tabiatan faol vaizlanuvchan bo'lib, dunyoni o'zi tasavvur qilgan go'zallik qonunlariga asosan o'zgartirishga intiladi. Bu yoshdagi bolalarning o'zini namoyon qilish istagi raqsga tushishi, harakatlari, rasm chizishi kabilar bilan ajralib turadi. Bolaning hissiy sohasiga ta'sir qiladigan va atrofdagi dunyoni bilish istagiga asoslangan tasviriy san'at vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini o'zlashtirishi o'zgartirish istagi paydo qilib va ijodkorlikni uyg'otishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning ijodkorligini rivojlantirish uchun sharoit yaratish muammosi mavjud. Ma'lumki, ijodiy tashabbus namoyon bo'lmasa, o'quv jarayoni o'z mazmunini va ahamiyatini yo'qotadi. Psixologik va pedagogik adabiyotlar o'quv jarayonining oqilona tanlangan yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarda ehtiyoj, hissiyotlarini, o'z fikrlarini, g'oyalarini, taassurotlarini ifoda etishgatayyorlik shakllantirishi kerakligi ko'rsatilgan.

Bolalar faoliyatini obyektiv yangiligi va ahamiyati nuqtai nazaridan qaraladigan bo'lsa, ushbu faoliyatni “ijodiy” deb atash birmuncha murakkab masala hisoblanadi. Chunki bolalar chizgan rasmlar, mato, qog'oz yoki plastilindan tayyorlangan turli o'yinchoqlar, albatta, badiiy ahamiyat kasb etmaydi. Biroq pedagogika va psixologiyasohasidagi ko'pchilik olimlarning fikriga ko'ra, bolalar ijodkorligi o'ziga hosligini – dunyoni endigina “o'rganayotgan”, uni “kashf” qilayotgan bolalarning bunday faoliyatini shartli ravishda “ijodkorlik” deb hisoblash mumkin.

Bolalarning ijodiy qobiliyatlari faqatgina rasm chizish, ashula aytish yoki plastilindan turli shakllarni yasash bilan chegaralanmaydi. Ulardagi ijodiy qobiliyatlarning arsenali nihoyatda keng bo'lib, olamni o'rganish va kashf etish, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash, kundalik xodisalarda g'ayrioddiy narzalarni ko'rish, tasavvur va fantaziya; tashabbusning namoyon bo'lishi; intuitsiya; ongning faolligi kabi ko'nikmalarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, Bu tushunchalarning barchasi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini tadqiq etilishida aniq ifodasini topadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga zamonaviy ta'lim berish, ularni psixik, aqliy va ijtimoiy jihatdan faol rivojlantirish – hozirgi kunda hal qilinishi kerak bo'lgan muammolardan hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga zamonaviy ta'lim-tarbiya berish O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi davrning bolada inson sifatidagi individuallikning asoslari shakllanadigan va rivojlanadigan eng faol nuqtasi bolalar 5-6 yoshga to'lguniga qadar bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Bola psixikasini yosh davrlari bo'yicha rivojlanishi bosh miyasining o'sishi va shakllanishi bilan bevosita bog'liqligi sababli, o'qitish jarayonini tashkil etishda aynan shu “nozik” mutanosiblikni hisobga olish – ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Bolalar qobiliyati va iqtidorini rivojlantirishda maktabgacha katta yosh juda sensitiv davr

Hozirgi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilishning istiqbollari: muammo va yechimlar. Xalqaro miqyosidagi ilmiy amaliy-anjuman. 2022 yil 28-29 aprel hisoblanadi. Bu davrda bola tabiatan faol va izlanuvchan bo'lib, dunyoni o'zi tasavvur qilgan go'zallik qonunlariga asosan o'zgartirishga intiladi.

Bolalar ijodkorligi o'ziga hos bo'lib, dunyoni endigina "o'rganayotgan", uni "kashf" qilayotgan bolalarning bunday faoliyatini shartli ravishda "ijodkorlik" deb hisoblash mumkin. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarining arsenali nihoyatda keng bo'lib, olamni o'rganish va kashf etish, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash, kundalik hodisalarda g'ayrioddiy narzalarni ko'rish, tasavvur va fantasiya; tashabbusning namoyon bo'lishi; intuitsiya; ongning faolligi kabi ko'nikmalarni o'z ichiga qamrab oladi.

Adabiyotlar

1. Бердиева, Ханифа Мейлиевна Изучение научных основ механизации и автоматизации управления сельским хозяйством в курсе физики средней школы (на материале сельских школ Узбекистана). <https://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-02/dissertaciya-izuchenie-nauchnyh-osnov-mehanizatsii-i-avtomatizatsii-upravleniya-selskim-hozyaystvom-v-kurse-fiziki-sredney-shkoly-na-m>

2. Бердиева Х.М., Шаманов М.Х., Абдурахмонова Р.Х., Гулбоева Б.Н. Технология и методика обучения учащихся общеобразовательных школ // Студенческий вестник: электрон. научн. журн. 2018. № 29(49). URL: <https://internauka.org/journal/stud/herald/49> (дата обращения: 10.03.2022).

3. Бердиева Х.М. Развитие профессиональных коммуникативных навыков педагогов в сфере образования. <https://s.siteapi.org/d955411c180ee78/docs/khhp4bee6u8g8goowcsg0gcg8os0kw>

4. Berdiyeva Muhabbat Meyliyevna Pedagogical support and development of the intellectual opportunities of children in preschool education <http://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2019/12/abstract-pedagogical-support-and-development-of-the-intellectual-opportunities-of-children.pdf>

5. Meyliyevna Berdiyeva Muhabbat. The quality of preschool education at the present stage. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Year : 2021, Volume : 11, Issue : 10. [10.5958/2249-7137.2021.02402.2](https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=10&article=351#aff001)
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=10&article=351#aff001>

6. Meyliyevna Berdiyeva Muhabbat Tasks for preschool educators. [10.5958/2249-877X.2021.00078.3.](https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sajmmr&volume=11&issue=10&article=023)
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sajmmr&volume=11&issue=10&article=023>

7. Berdiyeva M.M. Formation of intellectual culture of a preschooler. <https://scientific-conference.com/images/PDF/2019/55/International-scientific-review-LIV-ISBN.pdf>

8. Бердиева Ханифа Мейлиевна. Мактаб ўқувчиларини касб-хунарга ўргатиш йўллари. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2020/05/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9626%20%282%29%20%28web%29%20%283%29.pdf>

9. Бердиева Ханифа Мейлиевна. Таълим тизимини модернизациялашдаги муаммолар ва уларни бартараф этиш усуллари. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2020/05/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9626%20%282%29%20%28web%29%20%283%29.pdf>

10. Бердиева Мухабат Мейлиевна. Педагогик қўллаб-қувватлаш асосида илк ёшдаги болаларни интеллектуал ривожлантириш. "Профессионал таълим тизимида ислохотлар: малака ошириш таълим турида инновацион ғоялар" мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. <https://staff.tiame.uz/storage/users/546/articles/iMJfaUDoPQYZqSxUhG7olj9aZ9XSLff9CSErkMxL.pdf>

11. Usmanova Saodat Erkinovna. (2021). Formation of spiritual and moral qualities of preschoolers on the basis of public education. Middle European Scientific Bulletin, 11. <https://doi.org/10.47494/mesb.2021.11.421>

12. Усманова Саодат Эркиновна Возможности Использования Мультимедийных Компьютерных Программ В Развитии Детей Дошкольного Возраста. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46438589>

13. Jumayeva malika aliyevna, & buriyev jamshid jumanazarovich. (2021). The role of activity in the upbringing and development of the child . International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 1(2), 126–129. Retrieved from <https://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/40>

Hozirgi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil qilishning istiqbollari: muammo va yechimlar. Xalqaro miqiyosidagi ilmiy amaliy-anjuman. 2022 yil 28-29 aprel

14. Jumayeva Malika Aliyevna. (2021). Independent musical activity in preschool organizations. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(1), 9–10. Retrieved from <https://openaccessjournals.eu/index.php/jedic/article/view/16>

15. Aliyevna, J. M. (2021). The Social Activity of the Educator with the Family. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 401-403. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/338>

16. Lola Utasheva Shoturaevna. (2021). Social and pedagogical activities in preschool educational institutions. *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(11), 412–415. Retrieved from <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/193>

17. Shoturayevna, U. L. (2021). Development of Creative Competence of Educators in Preschool Educational Institutions. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 395-397. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/336>

18. Radjabova G.M. The educational value of oral folk art for preschoolers // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.

19. Berdieva M.M. Increasing the research activity of a pupil of a preschool organization // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.

20. Berdieva Kh.M. Functions of the organization of advanced training of teachers in the field of education // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.

21. Utasheva L.Sh. Introducing preschoolers to the world of fiction // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С. {см. сборник}.

22. Usmonova S.E. Plot construction as a means of developing the creative abilities of children // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.

23. Muhammadiyeva F.T. Technology familiarization of preschoolers with various materials through cognitive research activities // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С

24. Mamatmuminova M.G. Features of the use of animation in the development of creative abilities of preschoolers // *European research № 1(75) / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»:* LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.